

nedoločni, ampak v določni obliki — torej: Novi kot, Stari breg, Mladi gaj, Mali log, Veliki vrh, Goli hrib, Goveji dol, Ravni dol, Suhi potok, Globoki potok, Zgornji konec, Spodnji hrib, Dolenji vrh i. t. d. — edino izjemo delajo menda pridevniki iz drevesnih imen n. pr. Brezov dol, Bukov vrh, Cerov breg, Hrastov dol, Javorjev dol, Jesenov vrt i. t. d. pa tudi menda samo oni na „-ov“, kajti njim nasproti so Dobni dol (Eichental) pri Toplicah, Jelični vrh, Podhojni hrib, Travní dol, Lipni dol. —

Vzrok bo menda ta, da pridevniki na „-ov“ iz drevesnih imen izvedeni ne dobivajo določne oblike, ker se slučajno glede končnice vjemajo s pronominalnimi tvorbami n. pr. takov, ovakov, čegov, njegov i. t. d. in s posesivnimi adjektivi n. pr. gospodov, očetov i. t. d., ki tudi navadno nimajo določne oblike, kajti Prešernov „njegovi“ nam ne bo služil za vzgled. — Sidol je marveč, kakor smo že zgoraj razlagali, Suhí dol, S^hí dol, rus. сухо́й до́ль z naglašnim končnim i določne pridevnikove oblike v zlogu „Si-“ ne pa preglaseni debelski vokal pridevnikov (sü).

Interesantno je še to, da imamo v Tratarski občini še jasen dvobesedni Suhi dol (lokal: v Suhem dolu), — poleg tega pa tudi Suhadol in množinski Suhadole pa Sidale.

Prvi i v obliki Sihídal je poluglasnik, torej S^hí dol. —

Dr. Vinko Zupan:

O narodni epiki bosenskih muslimanov.

Naši nazori o narodni pesmi so se od Herderjevih, Kopitarjevih in Vukovih časov temeljito izpremenili. Izginila je meglena romantična predstava o „pevajočem narodu“. Vemo, da ima vsaka narodna pesem svojega avtorja, ki večinoma ni več znan, da pa tudi umetna pesem lahko postane narodna in se pri tem izpreminja. Ta izpremenljivost je glavni znak narodne pesmi.

Do teh rezultatov pa smo prišli po eksperimentalni metodi, ki smo jo posneli po prirodnih znanostih. Pri nas živi kot narodna pesem le še lirika. Tako je tudi večinoma pri drugih kulturnih narodih. Pa tudi narodno epiko, ki jo stavijo literarni historiki romanskih in germanskih narodov na čelo svojih literatur, še lahko dandanes študiramo na licu mesta pri narodih, ki so živeli še pred kratkim, ali pa deloma še žive v svoji „epični dobi“. V svoji bližini, v „zlati Bosni“, imamo priliko, da postavimo svoje študije o Ho-

merju, o narodnih epih sploh na realno podlago. Kulturne razmere, ki so jih zapadni narodi že davno predelali, lahko proučujemo popolnoma nazorno na tistih sodobnih plemenih, ki stoje še na primitivnejši stopinji kulture. Tako se nam ni treba izgublјati v praznih romantičnih domnevah, ampak živo realnost lahko apliciramo na davno minole čase. —

Bosna je do okupacije živela popolnoma v srednjem veku, ohranila čisto vse njegove fevdalne uredbe in s temi v zvezi tudi običaje srednjega veka. Kakor so živeli včasih na dvorih nemških knezov pevci in kakor so hodili „fahrende Sānger“ od kraja do kraja, tako so imeli v Bosni do najnovejše dobe begi in age poleg barjaktarja vsak svojega „pivača“, da jim je zabaval vojnike; in tako hodijo še dandanes od bega do bega, od kraja do kraja. Z avstrijsko okupacijo pa je iznenada planil v Bosno novi vek; nastale so nove gospodarske razmere, minola je stara turška „bezposlica“. „Pivanje“ je prišlo iz mode, pregnal ga bo moderni čas, v prvi vrsti razširjanje splošne izobrazbe, popolnoma pa še ni utihnilo. Zadnji čas je, da se izumirajoče narodno pesništvo na mestu preštudira. Da je opozoril na to, posebno dobro na vzroke tega propadanja, in da se je z največjo vnemo in vestnostjo sam lotil tega dela, to je nedvomno velika zasluga prof. M. Murka. Pri tem mu ni le pomagalo njegovo razsežno in temeljito poznanje predmeta samega, ampak vzel si je za pomočnika in spremljevalca enega najmodernejših izumov človeške tehnike: fonograf, ki mu je pripomogel do marsikaterih važnih rezultatov. Prof. Murko je prepotoval s podporo balkanske komisije dunajske akademije znanosti v poletju 1912 severozapadno Bosno in nanjo meječe kraje Hrvatske in Dalmacije, da preišče še danes tam živečo narodno epiko, predvsem ono bosenskih muslimanov. Prišel je do prav važnih rezultatov, ki deloma potrjujejo, deloma pa izpopolnjujejo to, kar je pisal o tem predmetu dr. Luka Marjanović, redaktor „Junačkih pjesma muhamedovskih“, ki jih je izdala „Matica Hrvatska“ (1898 in 1899). O uspehih svojega potovanja in raziskavanja je podal prof. Murko dvoje krajših poročil.¹ Tudi v letošnjem poletju se je podal Murko

¹ Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Croatien und Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Mohamedaner. „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Kl. 173. Bd.“

Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohamedanischer. Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912. „Nr. XXX der Berichte der Phonogramm-Archivs-Kommission der kais. Akad. d. Wiss. in Wien.“

na študijsko potovanje v Bosno. O predmetu izda obširno delo, ki ga pripravlja za „Schriften der Balkankommission.“ —

Po hrvaški Liki je bil potoval prof Murko že l. 1909., zdaj je obiskal še tiste kraje, ki jih takrat ni videl in ki se v muslimanskih junaških pesmih, ki pojo o obmejnih bojih, često imenujejo. Rezultati so bili v teh krščanskih krajih (katoliki in pravoslavni žive tu pomešano) večinoma negativni. Narodna epika je tu že skoro povsod izumrla, ali pa izumira. O mrtvih narodnih pevcih je slišal avtor veliko, le malo pa je čul živih. — V Bosni se je Murko omejil na severozapadne kraje, ker je prišel po Marjanovičevi zbirki, ki pohaja iz teh krajev in po Kosta Hörmanovi,¹ ki prinaša pesmi iz vse Bosne, do prepričanja, da vlada v Krajini popolnoma drug tip narodne epike, nego na jugovzhodu Bosne in v Hercegovini. Pesmi iz Krajine so se razširile tudi po ostali Bosni in Hercegovini in nudijo sploh karakteristično narodno epiko bosenskih muslimanov. Pesmi iz Krajine pojejo večinoma o obmejnih bojih s kristjani na severozapadu, so navadno zelo dolge in se pojo, saj v Krajini k tamburi z dvema strunama. Hercegovinskega tipa pesmi pa pojo posebno o bojih s Črnogorci in Dalmatinci in so bolj podobne krščanskim pesmim v Hercegovini in Dalmaciji, so krajše, podobne baladam in se pojo h goslim z eno struno. — Avtor je zaslišal 26 muslimanskih pevcev sam, o drugih pa je dobil obširna poročila.

Po stanu in opravku so „pivači“ večinoma kmetje in delavci, pa tudi obrtniki. Zanimivo je, da so tudi nekateri begi narodni pevci, seveda le „amaterji“, ne za plačilo. Najvažnejši je umrl Huseinbeg Kulenović Staroselac, ki je imel odločujoč vpliv na razvoj narodne epike in se lahko govori naravnost o njegovi „šoli.“ — Starost pevcev je bila od 26—80 let. Svoje pesmi se začno učiti („primati“) že v zgodnji mladosti, od 10—12 leta dalje, 30 leto tvori navadno končno mejo, po kateri se ne nauče nobene nove pesmi več. Pevci so analfabeti, pesmi se torej razširjajo po ustni tradiciji; nekateri si dajo že čitati iz tiskanih zbirk. — Vsak pevec ve povedati svoje učitelje; navadno so to krvni sorodniki: oče, stric. Pevska umetnost se včasih podeduje v rodbini od pradedna na deda, očeta in sina. Učili so se pa tudi od drugih slavnih pevcev, ki so prihajali h gostoljubnemu očetu rta dom, ali pa na čaršiji (trgu) in v kavarni. Dandanes pojo pevci po ljudskih kavarnah, poleti tudi kar na prostem, na čaršiji, v islamskih čitalnicah in na domu pri bogatih

¹ Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, dva zvezka, Sarajevo 1888 in 1889.

posestnikov, begih in agah. — Najugodnejši čas so dolge zimske noči in noči postnega meseca ramazana, ko si musliman spet okrepča dušo po strogem dnevnem postu, ko ne sme niti kaditi. Takrat potujejo pevci daleč okoli in so po tri mesece z doma. Pa tudi poleti se zabavajo z junaškimi pesmimi ob petkih, ki je praznik, enak naši nedelji, na večernih sijelih ali sastancih, pri svatbah, piknikih (teferičih) in pri konjskih dirkah (obduljah), ki so še danes najpriljubljenejša zabava. —

Pesem traja vedno več ur. Dve do tri ure dolge se smatrajo še za kratke; imamo pesmi, ki trajajo celo sedem do osem ur, seveda s primernimi pavzami. V eni noči poje pevec navadno le eno pesem, ki jo konča ob jutranji zori, včasih pa je kaka pesem tako dolga, da jo mora razdeliti na več noči. Zakaj so muslimanske pesmi tako izredno dolge? Na to odgovarja Murko dobro, da pač zato, ker nadomestujejo muslimanom, ki imajo sicer malo prilike za duševne užitke, naše koncerte, naša gledišča in druge družabne zabave. — Pevec svojo pesem lahko poljubno skrajša ali raztegne, ravna se pač po poslušalcih; to dejstvo meče jasno luč na bistvo ustne tradicije.

Poslušalstvo tvorijo kmetje, delavci, trgovci, age, begi. Vsi slušajo z napeto pazljivostjo in so „tiho kakor v džamiji“. —

Le redko pojo pevci sosedom iz prijaznosti zastonj, večinoma dobe plačilo. Begi so plačevali včasih v naturalijah: dajali so žito, konje, vole krave, ovce, obleko, pa tudi v denarju. Po kavarnah je zaslužil slavni Helmed Kolak Kolaković v enem ramazanu do 200 goldinarjev; dandanes pevec v eni noči že težko zasluži štiri krone. —

Pevci nikoli natanko ne vedo, koliko pesmi znajo; navadno povedo le po priliki 20 do 30, 30 do 40, „za vsako noč ramazana eno“ in podobno. Kavarnar Sejdo Mukić v Todorovu (okr. Cazin) je dejal Murku, da jih zna „blizu sto“. Murko je dognal, da niso nobeni bahači in da znajo navadno še več nego se zavedajo.

Glasbeno orodje je v Krajini tambura; še v Banjaluki se zdi muslimanom tambura „gosposka“ v primeri z goslimi, ki so „seljačke“ in le za beraške „slipce“. Instrument pa nadomeste pevci večkrat kar s palico (štapom) ali čibukom, da tolčejo ž njimi takt. —

Prednašanje je monotono recitiranje, ki je s početka, ko pevec močno udarja na tamburo, skoro nerazumljivo, pozneje, ko recitira hitro, pusti instrument skoro čisto v miru, zato se lažje razume.

Zadnji zlog verza izgovarjajo nekateri pevci čisto razločno, drugi ga pa izpuščajo n, pr. „tica prepeli[ca]“, nekateri vrivajo zloge, devljejo pred trohejski začetek deseterca zloge n. pr. „a“, „pa“, „o“, „he“; vse to pa večinoma le pri petju; če diktirajo, je deseterec navadno pravilen. K natančni določitvi teh faktov je pomagal Murku fonograf. — Zelo težko je doseči od pevcev, da bi peli posamezne dele kakšne pesmi, ali pa ponovili kak odstavek; zanje eksistira pesem le kot celota, in tako jo recitirajo z naravnost čudovito sigurnostjo, ne da bi kdaj, tudi kadar pojo najhitreje, lovili besede. Rapsodi pač ne deklamirajo po naše kakega trdnega teksta, ampak ustvarjajo vsako pesem do gotove meje spet iznova. Le na ta način si je mogoče razlagati presenetljivi spomin pevcev. Dálko Vojniković je diktiral l. 1887. devetdeset pesmi vsega skup 80.000 verzov, torej dvakrat več kakor vsa Ilijada in Odiseja! Tudi tu je fonograf privedel prof. Murka do važnega rezultata, da niti isti pevec ne ponovi več iste pesmi enako in da so torej srbohrvaške narodne pesmi le enkrat bile tako pete ali diktirane kakor so tiskane. Ker je namreč predpis, da se mora pri fonografu tekst prej diktirati in zapisati, je prof. Murko tudi tako ravnal in opazil, da je pevec odlomke pesmi (po 20 verzov) drugače diktiral in par minut na to drugače pel. Rekord pa je dosegel v tem oziru Osman Karabegović, ki je diktiral: „Beg Osmanbeg rano podranio,“ ko se je vadil peti v fonograf, začel: „Beg Osmanbeg na bedem izgje“, pri resničnem fonografiranju pa je pel: „Beg Osmanbeg gleda niz Posavlje“. Isti verz je podal, torej trikrat drugače in to ob istem času. Kaj čuda torej, da se razločujejo pesmi istega pevca ob različnih časih, še bolj pa pri različnih pevcih! Do istega rezultata je prišel dr. Nikola Andrić v predgovoru v zbirki: „Izabrane narodne pjesme,“ II. Ženske (U Zagrebu 1913) na podlagi študija zbirk Matice Hrvatske. Andrić omejuje to trditev na tiste pevce, ki ne izvršujejo petja kot obrti; ta utesnitev pa ne velja, kajti Murkovi pevci so bili večinoma po stanu pevci za plačilo in vendar so ob istem času isto pesem različno peli.

Pevec se v svojo pesem popolnoma vživi: pri spopadih se mu čelo zmračí, pa tudi ganjen je do solz kakor njegovi poslušalci, dà, celo razjoka se „kao dijete ludo“. Po Kostí Hörmánu kažejo muslimanski pevci inspiracijo (nadahnuće), krščanski pa prednašajo bolj mehanično, „pó rokodelsko“. —

Jezik v Krajini je ikavščina. Semtertja se pokaže vsled vpliva uradov in inteligence in pravoslavnih jekavcev kakšna jekavska oblika.

Izvrstno je pokazal Murko vzroke propada narodne epike. Kakor sem že omenil, je petje junaških pesmi eden izmed fevdalnih ostankov srednjega veka. Že Omer paša je oslabil bojni sijaj fevdalnega plemstva, izza okupacije pa se je sploh zrušil v nič. Z novimi razmerami so postale te pesmi o obmejnih bojih iz XVI. in XVII. stol. pravi anahronizmi. Begi danes rajši po kavarnah in čitalnicah bero časopise, politizirajo in igrajo šah, mesto da bi poslušali pevce. Največji sovražnik pevcev je poleg novih gospodarskih razmer vedno bolj se razširjajoča izobrazba, znanje čitanja in pisanja. Čemu pevci, če si vsak pesmi lahko komodno čita iz knjige. Epično pesem je začela izpodrivati lirično-epična, takozvana „ravna pjesma“. Zelo se širijo razposajene ljubavne in šaljive (doskočice) pesmi iz Slavonije in Srema, ki izpodrivajo lepo domačo liriko. Kristjani v Bosni, katoliki in pravoslavni, imajo danes le še malo pevcev in še izmed teh jih poje že veliko kar po knjigah. Najbolj se je ohranila narodna epika še v Hercegovini, tudi pri katolikih.

Kakor je v hrvatskem Primorju narodna epika že skoro izumrla, tako se je — podobno kakor pri bosanskih mohamedancih — še zelo močno ohranila v Dalmaciji. Zanimivo je, da pojo tu junaške pesmi tudi ženske, slepe za plačilo, zdrave za zabavo. Svojih učiteljev ne vedo pevci tako natančno povedati kakor muslimani, pač zato, ker so pesmi krajše in je navadno zadostovalo, da je slišal pesem enkrat, pa si jo je zapomnil. Razen iz ustne tradicije črpajo tudi iz knjig, v prvi vrsti iz Kačića.

Pevci znajo po 40 do 50 pesmi. Glasbeno orodje so gosli na dve struni, pri katolikih in pravoslavnih. Poleg gosli pa se rabi tudi tambura z dvema strunama. Prednašanje je bolj razumljivo in prijetno, nego pri muslimanih, a bolj mehanično. Poslušalci ne kažejo posebnega zanimanja, daljše pesmi so torej izključene. Pojo se junaške pesmi doma, na polju, na paši, na morju, na sejmi in pozimi na večernih „sijelih“ in pa pri prazničnih prilikah sploh. Plačilo je bolj slabo, pšenica, koruza, moka ali „karkoli“ pa tudi denar od štirih do desetih vinarjev do krone in dve kroni. Te pesmi opevajo krščanske junake Kotarjev in Sena in so pendanti muslimanskim iz Krajine. Treba bi jih bilo zbrati in izdati in primerjati z muslimanskimi. V severni Dalmaciji vladajo tako kakor v Krajini epičnemu pesništvu odgovarjajoče patrijarhalne „epične razmere“. Pa tudi v Dalmaciji pritiska moderna doba, nove gospodarske razmere, ko je treba delati: „tambura danguba, tamburica dangubica“.

Narodna epika propada tudi tukaj iz istih vzrokov kakor v Bosni.